

Sosyal Bilimler Dergisi - Journal of Social Sciences
ISSN 2146-4561
Aralık/December 2019, 9 (18): 141-162

Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye’de Kâğıt Para Kullanımı
The History of Money from Yesterday to Today and Usage of Banknotes
in Turkey

Murat FİDAN

Dr. Öğretim Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İİBF,
Kastamonu/TÜRKİYE
e-posta: mfidan@kastamonu.edu.tr
Orcid: 0000-0003-1545-9749

Serkan DİLEK

Doç. Dr. Öğretim Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İİBF,
Kastamonu/TÜRKİYE
e-posta: sdilek@kastamonu.edu.tr
Orcid: 0000-0002-0393-4509

Ayşegül ESEV

Kastamonu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü.
e-posta: Aysglesv@gmail.com
Orcid: 0000-0002-0876-9522

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article types: Araştırma Makalesi /Research Article
Geliş Tarihi/ Received: 29 Ağustos/29 August 2019
Kabul Tarihi/Accepted: 18 Aralık 2019/18 December 2019
Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık 2019/December 2019

Atıf/Cite as: Fidan, Murat ve Dilek, Serkan ve Esev Ayşegül, (2019), Dünden Bugüne Paranın Tarihi Ve Türkiye’de Kâğıt Para Kullanımı/The History of Money from Yesterday to Today And Usage of Banknotes in Turkey, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (18), 141-162, doi:<https://doi.org/10.31834/kilissbd.613107>

Rights reserved.
For Permissions
sbedergi@kilis.edu.tr

DÜNDEDEN BUGÜNE PARANIN TARİHİ VE TÜRKİYE’DE KÂĞIT PARA KULLANIMI¹

ÖZ

İnsanlar eski çağlardan itibaren coğrafi ve iklim şartlarına bağılı olarak üretimini gerçekleştiremedikleri ancak ihtiyaç duydukları ürünleri, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla diğere insanlar ile takas etmişlerdir. Daha sonra bu işlemlerin kolay yapılabilmesi amacıyla toplum tarafından genel kabul gören bir araca ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyaç nedeniyle insanların kıymet atfettikleri ve ulaşılması kolay olmayan araçlar kullanılmıştır. Ancak insanoğlunun çoğalması ve alışverişte kullanılan ürünlerin kullanım zorluğundan dolayı araç olarak önceleri altın, gümüş ve bakır gibi değerli madenlerden üretilmiştir. Daha sonraki dönemlerde kullanım kolaylığı olması sebebiyle toplumlar kâğıt para kullanmaya başlamışlardır. Zamanla da kâğıt para yaygın kullanılır hale gelmiştir. Günümüzde paranın kolay kullanımı daha ileri seviyeye taşınmış, çeşitli kripto ve sanal paraların ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Bu alanda devletlerin olduğu kadar farklı şirketlerin, değişik kurum ve kuruluşların da kripto para ve sanal para çalışmaları yaptığı gözlemlenmektedir. Bu sebeple hem kâğıt hem de kripto ve sanal paraların kullanımının mevcut olduğu bir geçiş dönemiyle karşı karşıya kalındığı gözlenmektedir. Bu çalışmada paranın zaman içerisinde değişimi ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından kullanılan paranın tarihi süreci ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Para, Para Tarihi, Banknot, Türkiye

THE HISTORY OF MONEY FROM YESTERDAY TO TODAY AND USAGE OF BANKNOTES IN TURKEY

ABSTRACT

From the ancient times people traded the goods in which they could not produce due to geographical and climatic conditions, to meet their needs. Then they needed a tool which is used to do these trade actions and generally accepted by society. Because of this need, people used tools which is attributed value and can not be reached easily. However, due to the proliferation of mankind and the difficulty of using the products used in shopping, precious metals such as gold, silver and copper were used as a payment tool in the beginning. In the later stages, societies started to use paper money and paper money started to be used extensively over time. Today, the usage of money has been improved, various crypto currencies and virtual currencies have emerged. In this field, it is observed that crypto money and virtual money studies are carried out in different companies as well as governments. It is observed that the uncertainties and uneasiness are quite intense in these days when there is a transition period between the use of crypto currency and virtual money

¹ 7. SCF 11-13 Nisan 2019 kongresinde sunulan “Dünden Bugüne Paranın Tarihi” isimli bildirinin genişletilmiş halidir.

from paper money. In this study the historical process of the money used by the Republic of Turkey in the exchange and when the money is handled.

Keywords: Money Date Money, Banknotes, Turkey

GİRİŞ

Tarihin ilk dönemlerinde ticaret günümüzdeki kadar yaygın halde değildi bundan dolayı mübadele yani trampa ekonomisi mevcuttu. Diğer bir deyişle mallar, başka mallar ile değış tokuş edilirdi. Aristoteles bir malın diğeriyle değış tokuş edildiğı sistemi ticaretin en eski türü olarak tanımlamıştır (Tekin, 2008:14; Aristoteles, 1975). İlk bakışta kolay bir sistem gibi görülen trampa sisteminin daha ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde işin derinliğine inildiğinde zor bir yöntem olduğu görülebilir. Trampa ekonomisinde birbirinin malına ihtiyaç duyan iki kişinin karşılaşması gereklidir. Üstelik bu karşılaşan iki kişinin değışim oranı üzerinde mutabık kalmaları gereklidir. Örneğin; geyik avlayan kişinin elinde geyik eti ve geyik derisi vardır ve dağ çileğı ihtiyacı varsa geyik eti karşılığında kendisine dağ çileğı verecek birini bulmalıdır. Bulduktan sonra da iş bitmemektedir. Bulduktan sonra da geyik eti karşılığında ne kadar dağ çileğı alacağı konusunda anlaşmaları gereklidir. Bu ise oldukça zahmetli ve zor bir süreçtir, büyük işlem maliyetleri gerektirmektedir (Kamalak, 1980:71).

İhtiyaçları olan bir varlık olarak yaratılmış insanların tarih boyunca bu ihtiyaçlarını tek başlarına karşılamaları da mümkün olmamıştır. Birlikte veya başkaları tarafından üretilen malları bir şekilde elde etmeleri gerekmektedir. Bu nedenle alım-satım (ticaret) ortaya çıkmış, alım-satım esnasında kullanılan trampa ekonomisinin zorlukları da paranın icadını zorunlu hale getirmiştir. Paranın icadından evvel kurutulmuş balık, kumaş, tütün, deniz kabuğı, kürk gibi insanoğlu tarafından kıymet atfedilen bazı değerli maddeler ve mallar takas aracı olarak kullanılmıştır (Carradice-Price, 2001:14; Yıldırım, 2006:15). Bu yönüyle ilk dönemlerde genel olarak tahıl ürünleri, hayvanlar ve diğer mallar para olarak kullanılmıştır. İnsanların yerleşik düzene geçmeleri ile beraber ise kıymet atfedilen madde ve malların taşınma, bölünme ve saklanma gibi zorluğu nedeniyle doğada az ve elde etmesi zor olan değerli maden külçeler para olarak kullanılmaya başlanmıştır (Keş ve Turgut, 2015:33).

Ticarette kullanılan ilk paralar, altın, gümüş veya bakır gibi dönemin ulaşılma zorluğuna bağlı olarak değerli kabul edilen madenlerden imal edilmiştir. Böylece insanların zihninde değer kavramı ortaya çıkmıştır. Ticaret ve ekonominin gelişmesi ve daha karmaşık hale gelmesi ile beraber başka madenler ve kâğıttan üretilen paralar kullanıma girmiştir. Kâğıt

paranın yanında çek, senet, hisse senedi, tahvil ve türev ürün sözleşmeleri de ekonomide yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde kullanım kolaylığı, taksit yapma imkânları gibi nedenlerden ötürü kredi ve banka kartlarının kullanımının arttığı görülmektedir. E-ticaretin yaygınlaşması da kredi ve banka kartları kullanımının artmasının temel nedenlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır (Yükçü ve Atağan, 2011:97).

Bu çalışmada insanların kullandığı paranın zaman içerisinde geçirdiği aşamalar ele alınacaktır. Makalenin amacı geçmişten yani ilk paranın bulunuşundan bugüne kadar olan zaman diliminde kullanılan para çeşidi olan sikke, kâğıt para, kripto ve sanal paranın hangi ihtiyaçlarla ortaya çıktığını araştırmaktır. Bu amaçla literatür taraması yoluyla paranın geçirmiş olduğu değişim ele alınmıştır.

1. PARANIN ORTAYA ÇIKIŞI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Taş devrinde insanlar küçük topluluklar halinde yaşarken para olarak kabul edilebilecek bir araca ihtiyaç duymamıştır. Zira insanın çevresini tanıma çabasına bağlı olarak sahip olduğu bilgi, onun ihtiyaçlarının da en asgari düzeyde olmasını beraberinde getirmiştir. Özellikleri kısıtlanmış bir başka ifade ile demo bir varlık olarak yaratılan insan, güç birliği yapması gerektiğini, dolayısıyla da diğer insanlar ile bir arada kabileler halinde yaşaması gerektiğini öğrenmiştir. Kabilenin üyesi olan bireyler, işleri paylaşarak ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Bu topluluklar avcı ve toplayıcı olarak yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Avlanma işine, kabilenin erkek bireyleri, meyve ve sebze toplama işine de genellikle kabilenin kadın bireyleri birlikte çıkmışlardır. Avda başarılı olan veya daha çok meyve toplayan kişinin ödülü; kabilede gördüğü saygı ve prestij şeklinde olmuştur (Ponting, 2000:29-33).

İnsanın avcılık ve toplayıcılık dönemlerini çeşitli aşamalara ayırmak mümkündür. Bu aşamalar şu şekilde ifade edilebilir: “(1) Boyun eğme; insanın çevreyi olduğu gibi kabullenmesine bağlı olarak doğayı mevcut biçimi ile kullanması. (2) Toplayıcılık; yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan yiyeceğin toplanabilmesine yönelik insanın çevresinde deneme yanılma sürecini içermesi. (3) Avcılık ve balıkçılık; bu dönemde insan çevresindeki hayvanları az da olsa teknoloji kullanarak avlaması ve doğaya olan etkisinin giderek artması (Gökdayı, 1997:2021)”. Bu süreç içerisinde insan geniş bir çevreden daha ziyade kendi yaşam alanı içinde var olan iklim şartlarında ulaşabildiği yakın çevresinde bulunan hayvan ve bitkilerden yararlanmıştır (Ertürk, 1996:26-27).

İnsanın edindiği tecrübe, bilgi birikimi ve toprağa olan bağımlılığının artması sonrasında zamanla teknoloji ve ekonomi alanında yeni gelişmeler görülmeye başlanmıştır. Bu sayede insanların ihtiyaçlarında ortaya çıkan çeşitlilik, yeni malların üretilmesini de beraberinde getirmiştir. Ancak tıpkı insanın özelliklerinin kısıtlı olması gibi yaşam alanı olan Dünya'nın da coğrafi ve iklim şartlarında gözlemlenen farklılıklar bir nevi kısıtlılığı ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla insan ihtiyaçlarını kendi yaşam alanında karşılayabilmekte zorlanmıştır. Bunun üzerine bazı ürünlerin farklı yaşam alanlarından ve farklı kabilelerden takas yoluyla karşılanması gerekmiştir. İlk takas işlemleri sopalar üzerine çentik atılarak kaydedilmeye başlanmıştır. Bu örnekler trampa ekonomisinin doğuşunu göstermektedir. Bir tarafın elindeki malı vererek karşı taraftan başka malı talep ettiği sisteme takas ekonomisi denmektedir. Bu dönemlerde insanın, Adam Smith'in "değer" kavramını izahı esnasında ifade ettiği gibi belirli bir nesnenin faydası veya diğer malları satın alma gücünden dolayı "para" kavramına ihtiyaç hissetmediğini söyleyebiliriz (Ricardo, 1817).

Yerleşik hayatın daha sistematik yaşanmaya başlandığı Mezopotamya; insanın tarım ile ilgili faaliyetlerinde tecrübe ve bilgi birikimini kullandığı ve geliştirdiği önemli bir yaşam merkezi olmuştur. Tarım ile ilgili faaliyetlerin artması, malların çeşitlenmesini beraberinde getirmiş bundan dolayı mal değişimi için kullanılan takas ekonomisi yetersiz kalmaya başlamıştır. Takas ekonomisinin işlerliğini kaybetmesinin temelinde; malın dayanıklılık, kıtlık-bolluk durumu gibi pek çok neden bulunmaktadır. Örneğin; takas için tarafların karşılıklı isteklerinin uyuşmadığı durumlara çokça rastlanılmaya başlanmıştır. Taze meyve ile tahıl değiştirmek istendiğinde tahıl olgunlaşmamış ise işlem imkansız hale gelmekteydi. Benzer biçimde malların biri çabuk bozulan (balık, tereyağı gibi) diğeri uzun süre dayanıklı (tuz, bal gibi) bir mal ise takas sonucunda bir taraf uzun süre fayda sağlamakta diğeri ise kısa dönem fayda sağlamaktadır. Bu da takas/ trampa işlemlerinin yapılmasını zorlaştırmaktaydı.

Malların değerinin belirlenmesi, alacak verecek hesabının tutulması için yeni yöntemler geliştirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Takasın uzun ömürlü, dayanıklı ve herkesin talep edebileceği bir ara mal ile yapılması mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Mezopotamya'da en çok talep edilen mallar altın, gümüş, bakır ve arpa gibi mallardı (Akbulut, 2011). İlk olarak mal paralar kullanılmıştır. Altay bölgesinde Ursul nehri civarlarında Tuyayhta kurganlarında bulunan ve MÖ V-IV. yüzyıla ait olduğu düşünülen istiridye kabukları, Türk kültüründe sadece süs eşyası olarak değil aynı zamanda para olarak da kullanılmıştır (Ögel, 1991:37). Koço Uygur devletinde ticaret esnasında ödeme aracı olarak pamuklu kumaş (*böz*,

kuanpu), madenî para (*altun, kümüş, bakır*) ve kâğıt para (*çav*) kullanılmıştır (Zieme, 1976:247; Özyetgin, 2005:154). Para olarak kullanılmasa dahi tek başına bir değeri olan nesnelere değişim aracı olarak kullanılmasına mal para sistemi denmektedir (Çalışkan, 2019:81). Dünyanın çeşitli bölgelerinde post, hurma, çay, tütün, zeytinyağı (Atlan, 1993:12-13), demir, ipek, kürk, deri, balta, kürek, kazan (İzgi, 1978:96 vd.) gibi nesnelere de para olarak kullanılmıştır.

Ticari hayatı kolaylaştırıcı özelliğinin yanı sıra para, siyasi hayat içinde de kullanılmaya başlanacaktır. Madeni para kullanımına geçiş, siyasi anlamda devlet-para ilişkisinde iktidar ve hakimiyetin bir gösterge aracı olarak da kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Bu gelişme ise madeni parayı sistemler bütünü olarak tanımlayabileceğimiz devlet sistemlerindeki önemini daha da arttıracaktır. Şimdi madeni para serüvenini inceleyelim.

1.1. Sikke

Zaman içinde insanın çoğalması ve yaşam alanı olarak belirlediği yerlerde karşılayamadığı ihtiyaçları için geliştirdiği ticaretin daha kolay gerçekleşmesi için toplumun geneli tarafından kabul gören bir araca ihtiyaç duyulmuştur. Alışveriş esnasında kullanılan ve fiyat ölçüsünü sağlayan değerli madenlerden üretilmiş nesnelere sikke adı verilmiştir. Sikke zaman içerisinde takas yönteminin yerine geçmiş, ekonominin büyümesine ve alışverişin artmasına vesile olmuştur. Sikke iklim veya diğer nedenlere bağlı olarak mal gibi deforme olması, bozulması söz konusu değildir. Sağlam ve uzun ömürlüdür. Ayrıca sikkeler içinde bulunan döneme dair bilgi vermektedir. Çünkü sikke ülkenin başında bulunan hükümdarın adına bastırılmakta, resim ve yazılarla halka başa geçen kral tanıtılmaktadır.

Bu araç, satın alınan mal ve hizmet bedellerinin ödenmesinde veya alınan borcun geri ödenmesi işlevini yerine getirmiştir. Herhangi bir nesne sahip olduğu birtakım özelliklerinden dolayı insanlar tarafından para olarak tanımlanmıştır. Para; işlem, ihtiyat ve değer saklama amaçları üzere üç nedenle talep edilmektedir. Bireyler ticari işlemlerini gerçekleştirmek amacı ile (işlem güdüsü ile); beklenmeyen durumlarda ortaya çıkabilecek harcamaları finanse etmek amacı ile (ihtiyat güdüsü ile) veya piyasada gerçekleşen fiyat hareketlerinden yararlanmak amacı ile (spekülasyon amacı ile) para talep ederler (Çalışkan, 2019:88). Bu çerçevede para homojen olmalı, bozulmamalı ve taşınmaya elverişli olmalıdır. Bunların yanı sıra para, bölünebilir olmalı, taklit edilememeli ve zaman içerisinde değerini muhafaza edebilmelidir (Paya, 1994:15). Para, değişim aracı, hesap birimi ve tasarruf aracı olmak üzere üç temel işlevi sağlayan bir belge konumundadır.

Deniz ticaretinde gelişmiş bir toplum olan Lidyalılar bu amaçla MÖ VII. yüzyılda altın ve gümüşten yapılmış sikkeyi ticarete kullanmaya başlamışlardır. Bu nedenle paranın Lidyalılar tarafından icat edildiği söylenmektedir (Türe, 2002:81). Ancak sikkenin kullanılma sebeplerini kesin nedenler ile ifade etmek zordur. Ticareti ve alışverişi kolaylaştırmaya yönelik sikke icad edildi demek tek başına geçerli bir sebep olmaktan uzak kalmaktadır. Dönemin devletlerinde paralı asker uygulamasının varlığı, askerlere ve diğer devlet görevlilerine düzenli bir şekilde ödeme yapılmasını gerektirmekteydi. Ticaretin yanı sıra devletin düzenli ödemeleri, sikke olarak ifade edilen ödeme aracı kullanımını başlattığı ifade edilebilir. İlk sikke basımını gerçekleştiren Lidya kralı Krezus'dur (Türe, 2000:19). Ancak günümüzde yapılan bazı tarihi ve arkeolojik çalışmalar Lidya sikkelerinde gümüş ve diğer metal karışımların daha fazla kullanılmasına karşın altın kullanımının ise bazı sikkelerde ya çok az ya da hiç bulunmadığını ortaya koymuştur (Yükçü ve Gönen, 2014:47). Çok önceleri metal ve hububat gibi birtakım mallarla karşılanan servet biriktirme, değer ölçüsü veya ödeme ve değişim aracı olarak farklı şekillerde kullanım görevi sonraki süreçte artık sikke kullanımıyla karşılanmaya başlamıştır (Howgego, 1998:14).

Lidya krallığına bağlı Grek şehir yöneticileri, kendi adlarına bastırdıkları sikkelere çeşitli resimlerden (aslan, geyik, fok balığı, ton balığı gibi) oluşan kendi armalarını koydukları anlaşılmaktadır (Tekin, 1992:53). MÖ 546 tarihinde Lidya kralı Kroisos'un Pers kralı Kyros'a mağlup olması sonrası kendi ülkesinde altın ve gümüş para olarak külçeleri kullanmakta olan Persler, Anadolu'da Lidya krallığının para siyasetine bağlı olarak Kroisos sikkelerini kullanmışlardır (Atlan, 1993:22-23).

Basılan altın veya gümüş sikkelerin değeri basıldıkları madenin değeri ile eşdeğerdir. Tarihin belli aşamalarında devlet garantisi ile daha ucuz metallerden (bakır ve bronz gibi) sikkeler basılmıştır. Örneğin; Galyalılar ve Britonlar Roma'yı ele geçirmeden önce altın paranın yanı sıra içi bakır üstü altın sahte paralar bile yapabilmişlerdir (Heaton, 2005:160). Germenler değerli madeni hem mübadele aracı hem de değer ölçüm aracı olarak kullanıyorlardı. Akdeniz'i kontrol altına alan Roma döneminde bronz külçeler (As Rude ve As Signatum) ile birlikte altın ve gümüş sikkeler para olarak kullanılmıştır. Devletler perakende alışveriş kullanımına yönelik yazılı değere denk miktarda altın veya gümüş vermeyi teminat göstermişlerdir. Kıta Avrupa'sında perakende alışveriş için yarım hatta çeyrek gümüş dinarlar dahi bastırılmıştır (Heaton, 2005:161). İslamiyet öncesi Arap yarımadasında Araplar, gümüş para olarak Bizans, İran ve Güney Arabistan paralarını mübadelede kullanmıştır. Bizans'tan gelen

paralar dinâr, İran’dan gelen paralar ise dirhem, varak ve fels olarak adlandırmıştır (Artuk, 1988:622).

Avrupa’nın XII. yüzyılın sonları ile XIII. yüzyıl başlarında önemli düzeyde gümüş rezervine sahip olduğu görülmektedir. Bu dönemde Almanya’nın güney-batısında “Siyah Orman” olarak bilinen dağlık bölge; Moravya ile Bohemya arası bölge; Macaristan; Sardinya adasında Iglesias ve Doğu Alpler gümüş üretiminin yapıldığı yerler arasında bulunmaktadır. Sonraki dönemde keşfedilen Bosna ve Sırp gümüşü önemli bir rezerv olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı hâkimiyeti öncesi 1420 tarihlerinde faaliyette olan Bosna’da Srebrenika ve Sırbistan’ın güneyinde yer alan Nova Berdo madenlerinden sağlanan yıllık 600.000 duka karşılığı olan yaklaşık 20 ton gümüş, Dalmaçya limanları kullanılarak Venedik üzerinden Avrupa’ya aktarılmıştır. Getirilen bu gümüş Avrupa’da sikke darbında kullanılmıştır (<http://www.geology.ucdavis.edu/~cowen/~GEL115/115CH7.htm>, 02.04.2019).

Osmanlı Devleti Anadolu’da faal olarak çalışan Gümüşhane’deki Canca, Amasya, Keban-Ergani, Espiye, Canik, Küre, Kastamonu gümüş madenlerine Avrupa açısından önemli olan Sırbistan, Bosna, Sidrekapsi ve Makedonya’da bulunan gümüş madenlerini de dahil etmiştir (İnalçık, 1989:234). XVI. yüzyıl ortalarında Balkanlar’da bulunan bu madenlerin gümüş üretimi yaklaşık 50 ton civarında olduğu anlaşılmaktadır (Kütükoğlu, 2018:322). Anadolu ve Balkanlarda bulunan gümüş madenlerinden çıkartılan gümüş, Amasya, Harput, Urfa, Mardin, Bursa, Diyarbakır, Kastamonu ve Konya gibi yaklaşık 20 darphanede işlenerek gümüş sikkelere dönüştürülmüştür (Sahillioğlu, 1993:502). Bu darphaneler 1484 tarihinden itibaren Anadolu darphane mukataaları olarak iltizama verilmiştir. Osmanlı Devleti maden kanunu gereği gümüş madenlerinden elde edilen ham gümüşten 1/10 oranında vergi almıştır. Bu çerçevede 1520 tarihinde 100 dirhem gümüşten 400 akçenin kesildiğini, 1 dirhemin de 3,086 gram olduğunu dikkate aldığımızda devletin yıllık gümüş üretimi kabaca 2.550.000 kg. dır. 1576 tarihinde ise yıllık üretim miktarı 1.659.915 kg. olmuştur (Koç, 2009:276).

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren Anadolu’da üretilen gümüş miktarına bağlı olarak darp edilen sikke miktarındaki azalışın temel nedenleri arasında bir taraftan gümüş madenlerindeki verimliliğin düşmesi diğer taraftan ise İran’da faaliyette olan 70 civarındaki darphanenin sikke darbında kullandığı gümüşün büyük oranda Anadolu’dan kayıt dışı bir şekilde karşılanıyor olması yer almıştır. Madenlerdeki verimliliğin düşüşü her iki devlet açısından sıkıntılı bir durum ortaya çıkarmıştır (Babaie, 2004:67).

XII. yüzyılla birlikte altın arzında görülmeye başlayan artış ile gümüş sikkelerin yanında altın sikke kullanımı da büyük önem arz etmeye

başlamıştır. İtalyan şehir devletleri bu dönemde Doğu Akdeniz havzası içinde hakimiyet alanını genişleten İslam dünyasından ve Rusya'dan sağladıkları altın ile kendi altın paralarını basmaya başlamışlardır. Bu çerçevede Floransa 1252 tarihinde florin, kısa süre sonra Venedik duka basmıştır. Altın para basımı İspanya'da pistole, İngiltere'de noble, Fransa'da louis ve Almanya'da gulden ile devam etmiştir (Heaton, 2005:161). Osmanlı Devleti ise darphanelerinde Avrupa'da kullanılan duka ve florinin basımını yapmakla birlikte kendine ait ilk altın parayı 1478 tarihinde kullanıma sunmuştur (Sahillioğlu, 1993:502). Osmanlı Devletinde sıklıkla kullanılan gümüş sikkeler ise İlhanlı ve Selçuklu devlet geleneğinin devamı niteliğinde 1327 tarihinde Orhan Bey'in cülusunu takiben hâkimiyet sembolü olarak kullanılmaya başlanmıştır (Uzunçarşılı, 1988:125).

Osmanlı Devletinde alışverişlerde kullanılan bozuk para ihtiyacının karşılanmasına yönelik I. Murad döneminde (1362-1389) bakır paralar (mankur/mangır) kullanılmaya başlanmıştır. Bu paralar devlet tarafından hazineye yapılan ödemelerde kullanılmamıştır. XVII. asırda iki farklı ebatla ve sınırlı sayıda basılmış olan bakır paraların büyük olanı sekizi, küçüğünün ise yirmi dördü bir gümüş akçeye karşılık gelmekteydi. Nominal ve maden değerleri arasındaki fark ve kolay kâr imkânı sağlamasından dolayı kalpazanların ülke dışından gemiler dolusu getirdikleri kalp bakır paraları piyasaya sürmeleri üzerine piyasalarda oluşan istikrarsızlık ve enflasyonist etkilerden dolayı Kasım 1691 tarihinde bakır mangırların basımı ve tedavülü yasaklanmıştır (Atar, 2015:340).

2. KÂĞIT PARA

2.1. Yazının İcadı ve Ticarete Kullanımı

İnsanlık tarihinin şüphesiz en büyük icatlarından birisini yazının keşfi oluşturmuştur. Bu keşfin, mevcut verilere dayanarak ilk defa Sümerler tarafından gerçekleştirildiğinde görüş birliği bulunmaktadır (Bilgiç, 1964:75). MÖ 3000'lere doğru hiyeroglif ve çivi yazısının Mezopotamya'da hemen sonra da Mısır'da kullanılmaya başlanmıştır (Sarıkavak, 1997:143). Gelişim gösteren bu süreç, Akdeniz'de ticari hayatta etkin olan Fenikelilerin çivi yazısı ve piktografik yazı yerine sese dayalı günümüzde kullanılan alfabeye dayalı yazıyı bulmalarıyla tamamlanmıştır (Ganiz, 2004:24).

Sümerlerden hemen sonra MÖ 2800'lerde İran bölgesinde yaşayan "Elam öncesi" insanlar tarafından yazı kullanılmıştır. Ege bölgesi ve adalarında yaşayan insanların MÖ 1600'lü tarihlerde yazıyı kullanmaya başladıkları anlaşılmaktadır (Ganiz, 2004:25).

Yazının keşfi ile birlikte insanoğlu yazı yazmak için çeşitli materyaller kullanmıştır. Ağaç yaprakları, ağaç kabukları, kil tabletler, tahta baletler, maden parçaları, keten bezleri, balmumu kaplı tahta tabletler parşömen ve papirüs bu materyaller arasında ifade edilebilir. MÖ 1800’lü tarihlerden itibaren Eski Mısırlılar, Asurlular, Yahudiler; kıllarından arındırılmış, temizlenmiş, sepilenmiş hayvan derisini yazı gereci olarak kullanmaya başlamışlardır. MÖ I. binden itibaren ise Geç Hitit şehir devletleri kil tabletler üzerine yazı yazmayı bırakıp dayanıklı bir yapısı olduğu için deri üzerine yazı yazmışlardır (Bossert, 1952:1-5). Deri, MÖ 118 yılında Çinliler tarafından para olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Kâğıt paranın atası olan deri para, büyük meblağlardaki ticaretin kolaylaştırılmasına yardımcı olmuştur.

2.2. Kâğıdın Bulunuşu ve Para Olarak Kullanımı

Doğu kökenli olan kâğıt, MS 105 tarihinde, zamanın Çin hükümdarının saray görevlilerinden olan bir sanatkâr tarafından bulunmuştur. MS 8. yüzyılda Araplar Semerkant’ta Çinli esirlerden kâğıt imal etmenin yöntemlerini öğrenmişlerdir. Batı dünyası ise aynı dönemlerde Araplar üzerinden kâğıt ile tanışmışlardır. Kâğıt MS 10. yüzyılda Grekçe yazmalarda, MS 13. yüzyılda ise Latince yazmalarda kullanılmıştır (Hall, 1968:1). O tarihlerde kâğıt hamuru hazırlamak için çeşitli bitkilerin kabukları, özellikle böğürtlen lifleri, eski pamuklu elbiseler, hurda balıkçı ağları kullanılmıştır. 1850 yılından itibaren kâğıt artık makinelerle üreilmeye başlanmıştır.

Kâğıdın icadıyla insanlar büyük meblağlar tutan ticaretlerinde üzerinde yazılı değeri olan bugünkü senede benzer kâğıt kullanımına geçecektir. Tarihi vesikalara göre, kâğıt paranın ilk şeklini oluşturan bu senetlerin yaygın olarak kullanımı 600’lü tarihlerde Çin’de görülmeye başlamıştır. MÖ III. yüzyılda kurulan Koço Uygur devleti aynı dönemlerde ticari hayatta Kumaş (böz, kuanpu) ve Kâğıt para (çav) kullanmışlardır (Özyetgin, 2005:92). Halife Hz. Ömer zamanında kısa süreli piyasada kâğıt ve deriden yapılmış banknot nevinden paraların kullanılması söz konusu olmuştur (Hamidullah, 1990:II/986). Tacirlerin ticaretini kolaylaştıran ve günümüzde kullanılan banknot benzeri bu ilk kâğıt paraların 806 tarihinden 1279 tarihine kadar uzun bir zaman diliminde geçerliliğinin olduğu görülmektedir (TCMB, 2019). Kâğıt para kullanımının İlhanlılar zamanında 1294 tarihinde Sultan Geyhâtû tarafından Tebriz şehrinde uygulama girişimleri ile bir kere daha karşımıza çıkmaktadır. Ancak halkın ticarete Çav’ı tercih etmemesi üzerine kaldırılmıştır.

17.yy sonlarında ise Avrupa’da ilk kâğıt paralar kullanılmaya başlanmıştır. İlk kâğıt paranın 1690’lı yıllarda ABD’de Massachusetts

Hükümetinin asker maaşları ödemelerinde, İngiltere’de ise kuyumcuların ticari faaliyetleri esnasında kullanmaları ile basımı ve dolaşımı başlamıştır. 1656 yılında İsveç’de kurulan *Palmstruch Stocholm Bankası* banknot ihraç etme yetkisine sahip ilk banka olmuştur. Bu banka 1668 yılında *Riskbank* adıyla kraliyet bankası haline gelmiş, 1776 yılında ise iflas etmiştir (Akyıldız, 1996:18).

Ticaret ve ekonominin gelişmesi sonucunda metal paranın korunması, taşınması ve güvenliği ile ilgili sorunlar artmış ve yeni para sistemine geçmek zorunlu hale gelmiştir. Doğal olarak madenlerden yapılmış olan sikkeler oldukça ağırdır. Bu nedenle büyük miktarda paranın taşınması zordur. Örneğin; İsveç’te altın ve gümüş madeni bulunmadığı için ağırlığı birkaç kiloyu bulan bakır sikkeler kullanılmıştır. Bunun üzerine kâğıt para yani banknot kullanılmaya başlanmıştır. Banknot ise temsili (itibari) para sisteminin aracıdır. Temsili para sisteminde paranın mal olarak bir değeri yoktur. İtibari para, gücünü devletin hukuki varlığından almaktadır (Çalışkan, 2019:82).

Kâğıt paraların yaygınlaşmasında önemli olaylardan biri de İngiltere’de 1640 yılında kralın Londra kulesinde saklanan altın külçelerine el koymasındır. Elinde altın veya gümüş birikimi olanlar daha önce güvenli olduğu gerekçesi ile Londra kulesinde saklamaktaydılar. Bunun üzerine *Goldsmith* adı verilen tüccarlar ortaya çıkmış ve elinde altın tasarrufu olan bireylerin altınlarını saklamaya başlamışlar karşılığında ise bir yazılı belge almaya başlamışlardır. *Goldsmith* adındaki tüccarlar zamanla ellerinde altının atıl durumunda kaldığını, birikimi olanların hiçbir zaman tüm birikimlerini aynı anda talep etmediklerini fark etmişlerdir. Bunun üzerine kendilerinden borç isteyenlere *Goldsmith Notes* adı verilen senetleri vermeye başlamışlardır. Bu senetler zaman içerisinde piyasada ticarete dolaşmaya başlamış ve ilk banknot sistemi ortaya çıkmıştır. İngiltere’nin Fransa ile savaşı dolayısıyla savaş giderlerinin finanse edilmesi mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Bu finansmanın sağlanması amacıyla 1694 yılında İngiltere Merkez Bankası kurulmuş ve kâğıt para kullanımı yaygınlaşmıştır. *Goldsmith*’ler piyasada çekle ödeme yapma alışkanlığı sağlamışlar ve modern bankacılığın temellerini atmışlardır (TCMB, 2019).

Dünyanın her yerinde para, insanoğlunun günlük yaşamının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Ülkeler genellikle kendi sınırları dahilinde ülkelerine has paraları kullanmaktadır. Bazı ülkeler ise ülkeler grubu (Avrupa Birliği) olarak ortak para birimi kullanmaktadırlar. Ülkeler kendi kâğıt paralarının üzerinde kendi kültürlerine, coğrafi özelliklerine yer vermektedirler (Kızılçaoğlu, 2014:32-33).

Zaman içerisinde kâğıt para, devletler açısından bir politika aracı haline gelmiştir. Devlet çeşitli kriz dönemlerinde para politikasına başvurmakta, para arzını artırmakta veya azaltmaktadır (Gonnard, 1938:731).

Şimdi de ülkemizde kâğıt paranın günümüze kadar olan kullanılma serüvenine değinelim.

3. TÜRKİYE’DE KÂĞIT PARA

Osmanlı İmparatorluğu zamanında ilk basılan kâğıt para aslında bir çeşit hazine bonosu olan “Kaime-i Nakdiye-i Mutebere” adı verilen kâğıtlardır. Günümüzde pek çok kişi halen para yerine “gayme” kelimesini kullanmaktadır. Elle yapılmış ve üzerine mühür basılan Kaimeler Osmanlı İmparatorluğu’nun harcamalarını finanse etmek amacıyla kullanılmıştır. Kaimeler faizli idi. Zamanla taklitlerinin yapılması sonucunda 1852 yılında piyasadaki kaimeler toplandı ve darphane bahçesinde yakıldı. Kırım Savaşı’nın başlaması sonucunda kaimelerin basılması durduruldu ve hatta yeni kaimeler yakıldı. Fakat kalpazanlık olaylarının önü alınmadı. Zaman zaman kaimeler toplanarak yakılsa dahi Osmanlı İmparatorluğu’nun katıldığı savaşlar nedeniyle yeni kaimelerin basılması mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Kaimeler süreklilik kazandığı için zamanla kâğıt paraya dönüşmüştür.

Cumhuriyet döneminde ilk kâğıt paralar Londra’da basıldı çünkü Türkiye’de para basımını yapabilecek matbaa bulunmuyordu. Bu nedenle ilk emisyon paralar üzerindeki yazılar eski Türkçe ve Fransızca idi.

İkinci emisyon paraların basımı 1937 yılında başladı. Türkiye’de para basımında kullanılacak matbaaların bulunmaması nedeniyle bu paralar da Londra’da basıldı. Para üzerindeki yazılar Harf devriminden sonra yapılması nedeniyle Latin alfabesiyle yazılmıştı. İkinci emisyon paraların bir kısmının ön yüzünde Atatürk, diğerlerinin üzerinde ise İnönü portresi bulunmaktadır. 1938 yılında Gazi Mustafa Kemal’in vefatı sonrasında Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, paraların ön yüzündeki Atatürk portresini kaldırıp kendi portresini koydurmuştur. Sadece 50 kuruşluk banknotlar Almanya’da basılmıştır. İngiltere’de basılan 50 liralık banknotları Türkiye’ye getiren Yorkshire isimli geminin Yunanistan Pire limanında Hitler ordusu tarafından 16 Nisan 1941 tarihinde batırılması sonucu bu banknotlar piyasaya sürülemedi.

Üçüncü ve dördüncü emisyon paraların tamamının ön yüzünde ise İnönü portresi bulunmaktadır. Dördüncü emisyon paralar Amerika Birleşik Devletleri’nde basılmıştır.

Beşinci emisyon paraların ön yüzünde tekrar Atatürk portresi kullanılmaya başlanmıştır. 1950 yılı sonrasında Demokrat Parti iktidara

gelmiş, Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar da paraların üzerine tekrar Atatürk portresinin konmasını sağlamıştır. 1958 yılında banknot matbaası tamamlanmıştır. Beşinci emisyon paralardan 100 Liralık banknot Türkiye’de basılan ilk kâğıt paradır. Türkiye’de matbaa imkanlarının artması ile beraber kâğıt paralar Türkiye’deki matbaalarda basılmaya başlanmıştır. Altıncı emisyonda 20 Liralık banknot İngiltere’de basılmış ama diğerleri Türkiye’de basılmıştır.

1970-2000 yılları arasında yaşanan yüksek enflasyonlu yıllar sonucunda Türk Lirasının değeri düşmüş, yedinci emisyonda 10.000.000 TL ve 20.000.000 TL gibi bol sıfırlı kâğıt paralar basılmak zorunda kalmıştır. 2002 yılı sonrasında istikrar ortamı ile beraber enflasyon düşmüş ve Türk Lirasının değeri düşürülerek altı sıfır atılması operasyonu gerçekleştirilmiştir. Türk Lirasından altı sıfır atılması operasyonu neticesinde sekizinci emisyon gerçekleşmiştir. Sekizinci emisyonda Yeni Türk Liraları piyasaya sürülmüştür, ancak Yeni Türk Liraları da fazla uzun ömürlü olmamış ve 2010 yılında piyasadan toplanmıştır. Dokuzuncu emisyon paralar halen yürürlüktedir.

Tablo1. Türkiye Cumhuriyeti Kâğıt Paralar

Değer	Tertip	Dolaşıma Çıktığı Tarih	Dolaşımdan Çekildiği Tarih	Ön Yüz	Arka Yüz
1. Emisyon					
100 TL	1	1927	1938	Atatürk	Bir köy resmi
500 TL	1	1927	1939	Atatürk, Gök Medrese	Sivas manzarası
1000 TL	1	1927	1939	Atatürk	Sakarya Demiryolu
2. Emisyon					
2,5 TL	1	1939	1952	Atatürk	Zafer Anıtı
5 TL	1	1937	1952	Atatürk	Güvenlik anıtı
10 TL	1	1938	1952	Atatürk	Ankara Kalesi
50 TL	1	1938	1952	Atatürk	Ankara Keçileri
100 TL	1	1938	1942	Atatürk	Çanakkale boğazı
500 TL	1	1939	1946	Atatürk	Rumeli Hisarı
1000 TL	1	1939	1946	Atatürk	Güvenlik anıtı
0,50 TL	1	1944	1947	İnönü	TCMB
1 TL	1	1942	1947	İnönü	Boğaziçi
500 TL	2	1940	1946	İnönü	Rumeli Hisarı
1000 TL		1940	1946	İnönü	Güvenlik anıtı
0,50 TL				İnönü	Halkevi
50 TL				İnönü	Ankara Keçileri
100 TL				İnönü	Çanakkale boğazı
3. Emisyon					
2,5 TL	1	1947	1952	İnönü	Halkevi
10 TL	1	1942	1950	İnönü	Üç Köylü Kadını
50 TL	1	1942	1951	İnönü	Ankara Keçileri

154/ Murat FİDAN/Serkan Dilek/ Aşegül ESEV, “Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye’de Kâğıt Para Kullanımı” (141-162)

50 TL	2	1947	1951	İnönü	Ankara Keçileri
100 TL	1	1942	1946	İnönü	Üzüm Salkımı tutan kız
500 TL	1	1946	1953	İnönü	Ankara Sanat okulu öğrencileri
1000 TL	1	1946	1953	İnönü	İzciler
4. Emisyon					
10 TL	1	1947	1952	İnönü	Sultanahmet Çeşmesi
10 TL	2	1948	1952	İnönü	Sultanahmet Çeşmesi
100 TL	1	1947	1952	İnönü	Rumeli Hisarı
5. Emisyon					
2,5 TL	1	1952	1966	Atatürk	TCMB Binası
2,5 TL	2	1955	1966	Atatürk	TCMB binası
2,5 TL	3	1957	1966	Atatürk	TCMB Binası
2,5 TL	4	1960	1966	Atatürk	TCMB Binası
5 TL	1	1952	1968	Atatürk	Fındık toplayan kızlar
5 TL	2	1959	1968	Atatürk	Fındık toplayan kızlar
5 TL	3	1961	1968	Atatürk	Fındık toplayan kızlar
5 TL	4	1965	1968	Atatürk	Fındık toplayan kızlar
10 TL	1	1952	1966	Atatürk	Meriç Köprüsü
10 TL	2	1953	1966	Atatürk	Meriç köprüsü
10 TL	3	1958	1966	Atatürk	Meriç köprüsü
10 TL	4	1960	1966	Atatürk	Meriç köprüsü
10 TL	5	1961	1966	Atatürk	Meriç köprüsü
10 TL	6	1963	1966	Atatürk	Meriç köprüsü
50 TL	1	1951	1979	Atatürk	Zafer Anıtı
50 TL	2	1953	1979	Atatürk	Zafer Anıtı
50 TL	3	1956	1979	Atatürk	Zafer Anıtı
50 TL	4	1957	1979	Atatürk	Zafer Anıtı
50 TL	5	1960	1979	Atatürk	Zafer Anıtı
50 TL	6	1964	1979	Atatürk	Zafer Anıtı
50 TL	7	1971	1979	Atatürk	Zafer Anıtı
100 TL	1	1952	1976	Atatürk	Gençlik Parkı
100 TL	2	1956	1976	Atatürk	Gençlik Parkı
100 TL	3	1958	1976	Atatürk	Gençlik Parkı
100 TL	4	1962	1976	Atatürk	Gençlik Parkı
100 TL	5	1964	1976	Atatürk	Gençlik Parkı
100 TL	6	1969	1976	Atatürk	Gençlik Parkı
500 TL	1	1953	1976	Atatürk	Sultanahmet Cami
500 TL	2	1959	1976	Atatürk	Sultanahmet Cami
500 TL	3	1962	1976	Atatürk	Sultanahmet Cami
500 TL	4	1968	1976	Atatürk	Sultanahmet Cami
1000 TL	1	1953	1979	Atatürk	Rumeli Hisarı
6. Emisyon					
5 TL	1	1968	1983	Atatürk	Manavgat Şelalesi
5 TL	2	1976	1983	Atatürk	Manavgat Şelalesi
10 TL	1	1966	1981	Atatürk	Kız kulesi
10 TL	2	1975	1981	Atatürk	Kız kulesi
20 TL	1	1966	1987	Atatürk	Anıtkabir
20 TL	2	1974	1987	Atatürk	Anıtkabir
20 TL	3	1979	1987	Atatürk	Anıtkabir
20 TL	4	1983	1987	Atatürk	Anıtkabir
50 TL	1	1976	1987	Atatürk	Mermer Çeşme, Topkapı Sarayı
50 TL	2	1983	1987	Atatürk	Mermer Çeşme, Topkapı

					Sarayı
100 TL	1	1972	1986	Atatürk	Ağrı Dağı
100 TL	2	1979	1986	Atatürk	Ağrı Dağı
100 TL	3	1983	1986	Atatürk	Ağrı Dağı
500 TL	1	1971	1984	Atatürk	İstanbul Üniversitesi girişi
500 TL	2	1974	1984	Atatürk	İstanbul Üniversitesi girişi
1000 TL	1	1978	1986	Atatürk	Boğaziçi
1000 TL	2	1979	1986	Atatürk	Boğaziçi
1000 TL	3	1981	1986	Atatürk	Boğaziçi
7. Emisyon					
10 TL	1	1979	1987	Atatürk	Atatürk'e çiçek sunan çocuklar
10 TL	2	1982	1987	Atatürk	Atatürk'e çiçek sunan çocuklar
100 TL	1	1983	1989	Atatürk	Mehmet Akif Ersoy
100 TL	2	1983	1989	Atatürk	Mehmet Akif Ersoy
500 TL	1	1983	1989	Atatürk	İzmir saat Kulesi
500 TL	2	1984	1989	Atatürk	İzmir saat Kulesi
1000 TL	1	1986	1992	Atatürk	Fatih sultan Mehmet
1000 TL	2	1988	1992	Atatürk	Fatih sultan Mehmet
5000 TL	1	1981	1994	Atatürk	Mevlana Müzesi
5000 TL	2	1985	1994	Atatürk	Mevlana Müzesi
5000 TL	3	1988	1994	Atatürk	Mevlana Müzesi
5000 TL	4	1990	1994	Atatürk	Afşin Elbistan
10000 TL	1	1982	1995	Atatürk	Mimar sinan ve Selimiye Cami
10000 TL	2	1984	1995	Atatürk	Mimar sinan ve Selimiye Cami
10000 TL	3	1989	1995	Atatürk	Mimar sinan ve Selimiye Cami
10000 TL	4	1993	1995	Atatürk	Mimar sinan ve Selimiye Cami
20000 TL	1	1988	1997	Atatürk	TCMB
20000 TL	2	1995	1997	Atatürk	TCMB
50000 TL	1	1989	1999	Atatürk	TBMM
50000 TL	2	1995	1999	Atatürk	TBMM
100000 TL	1	1991	2001	Atatürk	Atatürk'e çiçek sunan çocuklar
100000 TL	2	1994	2001	Atatürk	Atatürk'e çiçek sunan çocuklar
100000 TL	3	1996	2001	Atatürk	Atatürk'e çiçek sunan çocuklar
250000 TL	1	1992	2006	Atatürk	Kızılkule Alanya
250000 TL	2	1995	2006	Atatürk	Kızılkule Alanya
250000 TL	3	1998	2006	Atatürk	Kızılkule Alanya
500000 TL	1	1993	2006	Atatürk	Çanakkale Şehitleri Anıtı
500000 TL	2	1994	2006	Atatürk	Çanakkale Şehitleri Anıtı
500000 TL	3	1994	2006	Atatürk	Çanakkale Şehitleri Anıtı
500000 TL	4	1997	2006	Atatürk	Çanakkale Şehitleri Anıtı
1000000 TL	1	1995	2006	Atatürk	Atatürk Barajı
1000000 TL	2	1996	2006	Atatürk	Atatürk Barajı
1000000 TL	3	2002	2006	Atatürk	Atatürk Barajı
5000000 TL	1	1997	2006	Atatürk	Anıtkabir
10000000 TL	1	1999	2006	Atatürk	Piri Reis Haritası
20000000 TL	1	2001	2006	Atatürk	Efes Antik Kenti

8. Emisyon					
1 YTL	1	2005	2010	Atatürk	Atatürk Barajı
5 YTL	1	2005	2010	Atatürk	Anıtkabir
10 YTL	1	2005	2010	Atatürk	Piri Reis Haritası
20 YTL	1	2005	2010	Atatürk	Efes antik Kenti
50 YTL	1	2005	2010	Atatürk	Kapadokya
100 YTL	1	2005	2010	Atatürk	İshak Paşa Sarayı
9. Emisyon					
5 TL	1	2009		Atatürk	Aydın Sayılı
5 TL	2	2013		Atatürk	Aydın Sayılı
10 TL	1	2009		Atatürk	Cahit Arf
10 TL	2	2012		Atatürk	Cahit Arf
20 TL	1	2009		Atatürk	Mimar Kemalettin
20 TL	2	2012		Atatürk	Mimar Kemalettin
50 TL	1	2009		Atatürk	Fatma Aliye
50 TL	2	2013		Atatürk	Fatma Aliye
100 TL	1	2009		Atatürk	Itri
100 TL	2	2012		Atatürk	Itri
200 TL	1	2009		Atatürk	Yunus Emre
200 TL	2	2012		Atatürk	Yunus Emre

Kaynak: (Doğan, 2017).

4. KRİPTO PARA VE SANAL PARA

Sanal paraların Avrupa Merkez Bankası (2013) tarafından yapılan tanımı; “Düzenlemesi olmayan, genellikle onu geliştiren kişiler tarafından kontrol edilen ve belli bir sanal toplum tarafından kabul edilip, kullanılan dijital para.” olarak belirtilmiştir (Özbaş, 2019:87). Sanal Paraların yapısı merkezi değildir, anonimdir, hızlı biçimde işlem görebilirler ve maliyetleri minimumdur. Hesapların etkinleştirilmesini sağlayan minimum maliyetli finansal işlemlerdir (Yardımcıoğlu ve Şerbetçi, 2018:184). Sanal para birimlerinin sağlıklı bir hukuki altyapısının bulunmaması önemli bir eksikliklerdir. Ayrıca sistemin içinde bir takım gizlilikler bulunmaktadır, örneğin; tarafların konumu belirlenememekte ve yaptırım uygulanamamaktadır (Pirinççi, 2018:51).

Kâğıt paraların ticarete yaygınlaşması sonucunda taklit edilme, kalpazanlık gibi yasa dışı olaylar artmıştır. Devletler bunun önüne geçebilmek amacıyla paraların basımında farklı üretim teknikleri kullanmaya başlamışlardır. Bilgisayar ve iletişim sektöründe ortaya çıkan gelişmeler kâğıt paranın yerine farklı para birimlerinin kullanılmaya başlamasını sağlamıştır. 2009 yılında adını bit (bilgisayar veri boyutu) ve coin (madeni para) kelimelerinin birleşmesinden alan ilk kripto para olan Bitcoin, kullanıma sunulmuştur. Japon bir programcı olan Satoshi Nakamoto tarafından piyasaya sürülmüştür. Şifreli biçimde oluşturulması nedeniyle kripto para adını alan bu paranın alınıp satılması sadece bir şifre aracılığıyla

olabilmektedir (Alpago, 2018:414). Gelişen teknoloji ile gündeme gelen Kripto para, çok yeni bir uygulama olup daha tam olarak gelişimini ve yaygınlaşmasını tamamlayabilmiş değildir.

Kripto paralar, klasik ödeme yöntemlerine rağbet göstermeyen, Merkez Bankaları tarafından kontrol ve manipüle edilmesini istemeyen kişiler için önemli bir alternatiftir. Bitcoin, tamamen sıradan insanların kontrolünde olan başka kurum veya kuruluş tarafından kapatılıp yasaklanmayacak Blockchain isimli bir protokol üzerine kurulmuştur. Bu zincir, tamamen kullanıcıların birbirlerine bağlanması ile çalışmaktadır. Her türlü işlem birbirine eklenmiş bloklara kaydedilerek bir varlığın, ıslak imzasız ama güvenli transferi gerçekleştirilmektedir. Kayıtların tamamı blok zincirler halinde tüm üyelerde mevcut olduğu için her hangi bir değişiklik, tahrif yapılamaz veya siber saldırının başarılı olma ihtimali ortadan kaldırılmıştır (Üzer, 2017:25). Belirli bir merkezi yoktur. Ağ üzerinde birisinin bilgisayarı veya bağlantısında sorun ortaya çıksa dahi diğer kullanıcılar gerekli işlemleri sürdürmektedir. Böylece Bitcoin’ler herhangi bir kurum tarafından kontrol edilememektedir (<https://kriptokilavuz.com/kripto-para-nedir/> (31.03. 2019). Ancak, kripto parayla ilgili bir takım belirsizlikler dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu belirsizlikler onunla ilgili uzun vadeli kararlar almayı da zorlaştırmaktadır. Buna rağmen finans piyasasında kısa zamanda büyük işlem hacimlerine ulaşmış olması insanın dikkatini ve ilgisini de çekmektedir.

Bitcoin, günümüzde otel rezervasyonu, kitap, uçak bileti dahil olmak üzere pek çok alışverişte kullanılabilir. Sistemde 21 milyon Bitcoin bulunmaktadır ve bu sayı sabittir (Atik ve Köse, 2015:249). Devletler kontrol ellerinde olmadığı için kripto para imal edemezler, başkalarının elindeki kripto paralara dokunamazlar, dolaşımdaki kripto para miktarını değiştirip para politikası izleyemezler (Çarkacıoğlu, 2016:9).

Günümüzde Bitcoin dışında da pek çok kripto para birimi mevcuttur. Bu para birimleri şifreli ve bilinenin dışında yöntemler ile herhangi bir merkezi otoriteden bağımsız olarak çalışmaktadırlar. Bu para birimleri devletler tarafından yönetilmediklerinden ve düşük maliyetleri nedeniyle büyük alaka görmüşlerdir (Dizkırıcı ve Gökgöz, 2018:93). 2018 tarihi itibarıyla dünya piyasasında Bitcoin, Ethereum, Ripple, Neocoin ve Litecoin gibi ön plana çıkanları ile beraber 1375 ayrı kripto para tedavülde olduğu görülmektedir. Bitcoin’lerin toplam piyasa değerleri 741.492.791.069 dolara tekabül etmektedir.

Günümüzde kripto ve sanal paralar kâğıt paranın fonksiyonlarını icra edebilme, insanlar tarafından kabullenme ve devletin tanıma süreçlerinde istenilen seviyeye gelememiştir. Bu durum ise kripto paraların, devlet veya

genel otorite güvencesi altında olmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle kripto paraların, para politikası aracı olarak kabul edilmemektedir (Adam, 2017:45-46). Ancak, bir nesnenin para olarak kabulünde devlet tarafından basılma zorunluluğunun olmadığı, halkın kabul ve kullanımının önemli olduğu yaklaşımları günümüz iktisatçılarınca dile getirilmektedir. Bunun yanı sıra Rusya ve Venezuela devletlerinin tedavüle soktuğu kripto paraların varlığı, bir devlet veya bir muteber otoritenin teminatı altında olmaması bağlamındaki belirsizliklerin giderilerek meşruiyet zemini yakalanabileceğini göstermektedir (Doğan, 2018:248).

SONUÇ

Dünden bugüne para olarak kullanılan araçlar çeşitlilik göstermiştir. İlk başlarda kullanılan takas usulünün farklı gelişmelerin bir sonucu olarak malın değerinin saptanmasında yeterli olamamasını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede bir değer ölçüsüne olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik başlayan arayışlar MÖ 7. yüzyılda Anadolu’da Lidyalılar tarafından sikkenin icat edilmesini sağlamıştır. Ticari hayata getirdiği kolaylıklar, artan işlem hacmi ile sikkenin taşınması ve muhafazası gibi problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Alışverişlerde daha rahat taşıyabilecekleri bir paraya ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyaç MÖ 118 yılında Çinliler tarafından kullanıma sokulan deri para karşılanmaya çalışılmıştır. Deri para büyük meblağlardaki ticareti kolaylaştırmıştır.

Kâğıdın icadı sonrasında üzerinde yazılar bulunan günümüzdeki tahvil, bono veya senede benzer değerli kâğıtlar kullanılmaya başlanmıştır. Ancak kâğıt paralarda tarih boyunca görülen taklit edilme, kalpazanlık gibi yasa dışı olaylarda artış eğilimi yükselmiştir. Devletler bunun önüne geçebilmek için paraların basımında kullanılan teknolojiyi her geçen gün arttırmıştır. Gelişen teknoloji ile birlikte günümüzde artık fiziksel paranın kullanımı azalmış, kredi kartı, kripto para ve sanal para gibi paralar ticarete kullanılmaya başlanmıştır.

Bununla birlikte günümüzde para olarak kullanılan nesnenin vasfının devletin kabulüne bağlı olduğu gerçeği dikkate alınmadan teknolojik aletlere bağlı parasal işlemlerin fonksiyonel olarak kullanılmak istenmesi handikapları ve insanlar arasındaki hukuki anlaşmazlıkları çoğaltması ihtimali ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kanun gücünü elinde bulunduran devletin bu sistemi para olarak kabulünü, yasal düzenlemeler ile hak arayışı yapabilmelerini zorunlu kılmaktadır. Bütün bu gelişmeler aslında dünyada devletlere gerek olmadığı, sadece tek bir dünya devleti ve kullanılacak tek bir para ile idare edilmek mümkündür düşüncesinin yansımaları olduğu

anlaşılmaktadır. Ancak bir şeyin para olarak kullanılmasında devletin kabulüne ihtiyaç duyulmasa da hak arayışı açısından devlet zorunludur.

KAYNAKÇA

- Adam**, Mufti Faraz (2017), “Bitcoin: Shariah Compliant?”, <https://afinanceorg.files.wordpress.com/2017/08/research-paper-onbitcoin-mufti-faraz-adam.pdf> (03.04.2019).
- Akbulut**, Ural, (2019), *Paranın Hayatımıza Girişi*, <http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2009/11/PARANINHAYATIMIZAG%C4%B0R%C4%B0%C5%9E%C4%B0-EK%C4%B0M-2011.pdf>, (29.03.2019).
- Akyıldız**, Ali, (1996), *Kâğıt Para*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Alpoga**, Hasan, (2018), “Bitcoin’den Selfcoin’e Kripto Para”, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3 (2) , s. 411-428.
- Aristoteles**, (1975), *Politika*, Çev. Mete Tuncay, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Artuk**, İbrahim, (1988), “Sikke”, *İA*, C.10, s. 621-640, İstanbul.
- Atar**, Abdülkadir, (2015), “XVIII. Yüzyıl’da Yayımlanmış Fetva Mecmualarına Göre Osmanlı’da İktisadî Hayat”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, İstanbul.
- Atlan**, Sabahat, (1993), *Grek Sikkeleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, Antik Nüvizmatik Dizisi:2, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Babaie**, Sussan, **Babayan**, Kathryn, **Baghdiantz-McCabe**, Ina ve **Farhad**, Massumeh, (2004), *Slaves of the Shah, New Elites of Safavid Iran*, New York: I.B. Tauris.
- Bilgiç**, Emin, (1964), “Sümerler”, *Türk Ansiklopedisi*, C. 12, Ankara.
- Carradice**, Ian ve **Price**, Martin, (2001), *Hellen Dünyasında Sikke*, Çev. Oğuz Tekin, İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.
- Cowen**, Richard, “Silver and Gold in Medieval Europe”, *Chapter Seven: Medieval Silver And Gold*, (2019) <http://mygeologypage.ucdavis.edu/cowen/~GEL115/115ch7.html> (02.04.2019).
- Çarkacıoğlu**, Abdurrahman, (2016), *Kripto-Para Bitcoin*, İstanbul: Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi.

- Çalışkan**, Zehra Doğan, (2019), *İktisada Giriş II*, Editör: Serkan DİLEK, , İstanbul: Beta Yayınları.
- Dizkırırcı**, Ahmet Selçuk ve **Gökgöz**, Ahmet, (2018), “Kripto Para Birimleri ve Türkiye’de Bitcoin Muhasebesi”, *Journal Of Accounting, Finance And Auditing Studies*, 4(2), s. 92-105.
- Doğan**, Hasan, (2018), “İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(2), s. 225-253.
- Doğan**, Necati, (2017), *Doğan Koleksiyon Para 2017*, İstanbul: Doğan Yayınları.
- Ertürk**, Hasan, (1996), *Çevre Bilimlerine Giriş*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Bilimsel Araştırma ve Basın Yayın İşletmesi.
- Ganiz**, Selahattin, (2004), *Yazı ve Tasarımcıları*, İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Gonnard**, Rene, (1938), “Kâğıt Para”, Çev. SUVLA, R. Ş., *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* , 4(16), s. 728-760.
- Gökdayı**, İsmail, (1997), *Çevrenin Geleceği*, , Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- Hall**, Frederich William, (1968), *A Companion to Classical Texts*, Hildesheim, Georg Olms Verlagsbuchhandlung.
- Hamidullah**, Muhammad, (1990), *İslâm Peygamberi*, Tercüme: Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Heaton**, Herbert, (2005), *Avrupa İktisat Tarihi*, Çev. M. A. Kılıçbay-O. Aydoğuş, Ankara: Paragraf Yayınevi.
- Howgego**, Christopher, (1998), *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, Çev. Oğuz TEKİN, İstanbul: Homer Yayınları.
- <https://kriptokilavuz.com/kripto-para-nedir/> (31.03.2019)
- İnalçık**, Halil, (1989), “Rumeli”, *TDVİA*, C. 35, s. 232-235, İstanbul.
- İzgi**, Özkan, (1978), “XI. Yüzyıla Kadar Orta Asya Türk Devletlerinin Çin’le Yaptığı Ticarî Münasebetler”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 9, s. 87-106.
- Kamalak**, Mustafa, (1980), “Para ve Para Sistemleri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (3-4), s. 71-97.
- Keş**, Yusuf ve **Turgut**, Burcu Fikriye, (2015), “Kültür ve Sanatın Yansıması Para Tasarımı (Osmanlı Son Dönem Kaimeleri ve Cumhuriyetin İlk

Emisyonları”, *Medeniyet Sanat, İMÜ Sanat Ve Tasarım Fakültesi Dergisi*, 1(2), s. 31-47.

Kızılçaoğlu, Alaattin, (2014), “Afrika Ülkelerinin Kâğıt Paralarında Coğrafi Unsurlar”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29, s. 1-33.

Koç, Ümit, (2009), “XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıl Ortalarına Değişen Gümüş Arzı Ve Yansımaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), s. 269-286.

Kütükoğlu, Mübahat, (2018), *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tekin, Oğuz, (2008), *Antik Nüsmatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar)*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ögel, Bahaeddin, (1991), *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özbaş, Mert Yılmaz, (2019), “Elektronik Para ve Sanal Para: Bitcoin Geleceğin Para Birimi Olabilir mi?”, *İşletme Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1, s. 85-104.

Özyetgin, A. Melek, (2005), *Eski Türklerde Ödeme Araçları: Kâğıt Para Çav'ın Kullanımı Üzerine. Orta Zaman Türk Dili ve Kültürü Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Paya, Merih, (1994), *Para Teorisi ve Para Politikası*, İstanbul: Filiz Kitapevi.

Pirinççi, Ayşe Esra, (2018), “Yeni Dünya Düzeninde Sanal Para Bitcoin Değerlendirmesi”, *International Journal Of Economics Politics Humanities And Social Sciences*, 1(1), s. 45-52.

Ponting, Clive, (2000), *Dünyanın Yeşil Tarihi*, Çev. Ayşe Başçı, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Ricardo, David, (1997), *Ekonomi Politikin ve Vergilendirmenin İlkeleri*, Çev. Tayfun Ertan, İstanbul: Belge Yayınları.

Sahillioğlu, Halil, (1993), “Darphane”, *TDVİA*, C. 8, s. 501-505, İstanbul.

Sarıkavak, Namık, (1998), *Tipografinin Temelleri*, Ankara: Doruk Yayıncılık.

TCMB, (2019), *Kâğıt Paranın Tarihçesi*, [\(https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d189b219-fe71-40bf-9754-6a5f7d0a65eb/KagitParaTarihce.pdf?MOD=AJPERES&CVID=\(01.04.2019\)\)](https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d189b219-fe71-40bf-9754-6a5f7d0a65eb/KagitParaTarihce.pdf?MOD=AJPERES&CVID=(01.04.2019)).

- Türe,** Altan, (2002), *Anadolu Antik Takıları*, İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.
- Uzunçarşılı,** İsmail Hakkı, (1988), *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Üzer,** Betül, (2017), *Sanal Para Birimleri*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü. Uzmanlık Yeterlik Tezi, Ankara.
- Zieme,** Peter, (1976), Zum Handel im Uigurische Reich von Qoço, *Altorientalische Forschungen*, 4, s. 235-249.
- Yardımcıoğlu,** Mahmut ve **Şerbetçi,** Gamze, (2018), “Bitcoin’in Yapısı ve Yasadışı Kullanımı”, *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (4), s. 165-190.
- Yükçü,** Süleyman ve **Atağan,** Gülşah, (2012), “20. Yüzyılın İlk Yarısında Maliyet Muhasebesinin Gelişimi”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2, s. 39-67.
- Yükçü,** Süleyman ve **Gönen,** Seçkin, (2013), “Anadolu’da İlk Paranın Ayar ve Alaşımı”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5 (1), s. 28-48.